

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIIY-AMALIY JURNALI

MAXSUS SON

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 6 NURATDINOVA ILMIRA MURATBAYEVNA**
Inson huquqlarini ta'minlashda qonun ustuvorligining ahamiyati
- 14 AMINOV DALERJON ALISHER O'G'LI**
Norma ijodkorligi tushunchasi va uning huquq tizimidagi o'rni
- 20 ГУЛЯМОВ ФИРУЗ РАВШАНОВИЧ**
Совершенствование антикоррупционной экспертизы проектов для принятия законов прямого действия
- 32 ПАЛАЧЕВА МАДИНА БАХТИЁР КИЗИ**
Актуальные проблемы государственной политики в сфере законодательных гарантий прав человека
- 40 БУРХОНОВ ШОХРУХБЕК ШУХРАТБЕК УГЛИ**
Особенности и отличительные черты правовой культуры на современном этапе развития
-
- 46 ASHUROV DILSHOD RUSTAMOVICH**
Yangi O'zbekistonning nufuzi yuksalishida yangi notariatning o'rni
- 51 YUSUPOV SHERZOD ALISHEROVICH**
O'zbekiston Respublikasi Bosh vazirining Konstitutsiyaviy-huquqiy maqomi
- 59 NURMAMATOVA NOILA DONIYOROVNA**
Fuqarolar va yuridik shaxslar tomonidan konstitutsiyaviy sudlov organiga murojaat etishning nazariy va qiyosiy-huquqiy tahlili
- 67 АЗИМОВА НИЛУФАР ПУЛАТЖАНОВНА**
Совершенствование правового механизма оценки эффективности деятельности органов государственной власти в Узбекистане
- 77 JAHONOV SHOHRUH SHUHRAT O'G'LI**
Ommaviy axborot vositalari tomonidan jamoatchilik nazoratini ta'minlashda ayrim xorijiy davlatlar tajribasi
- 85 PARPIXO'JAYEV NUSRATULLO NIG'MATULLO O'G'LI**
Xalq deputatlari kengashlari qarorlarini qabul qilish ochiqligini ta'minlashning huquqiy masalalari

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 93 KOCHKINOVA HOLIDAXON MAKSUDALI KIZI**
Особенности оценки эффективности органов местного самоуправления
- 101 NASRETDINOVA OLTINOY PO'LATOVNA**
Davlat hokimiyati organlari rahbarlari faoliyati samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar
- 107 SALAYDINOV UMID MUHIDDIN O'G'LI**
Prokuratura organlari va vakillik organlarining o'zaro munosabatlari bo'yicha xalqaro tajribaning tahlili
- 112 QOSHJANOVA DARIXA SMETOVNA**
Ma'muriy organlarning qarorlari ustidan shikoyat qilish tushunchasi, o'ziga xos xususiyatlari
- 120 ATADZHANOV TIMUR ATABAEBICH**
Критерии оценки деятельности партийных групп представительных органов государственной власти на местах

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI.
TADBIRKORLIK HUQUQI.
OILA HUQUQI.
XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 129 QO'CHQOROV ABBOSJON BAHROMJON O'G'LI**
Muallifning mulkiy huquqlarini jamoaviy boshqaruvchi tashkilotlarning huquqiy maqomi: O'zbekiston va xorij misolida
- 135 RASULOV ASLIDDIN NURIDDINJON UGLI**
Вопросы либерализации деятельности СМИ в условиях развития Республики Узбекистан
- 141 SOBITXONOV JOXONGIR ZUNNURXON Y'GLI**
Ислом банклари ва улар томонидан кўрсатиладиган хизматларнинг ўзига хос жиҳатлари
- 151 UTAYEVA MOHIPARI SHAXRIYOROVNA**
Raqamli bozorda ustun (monopol) mavqeni suiiste'mol qilish muammolari: xorijiy tajriba
- 158 NAEEM ALLAH RAKHA**
Governance of digital economy

12.00.04 – FUQAROLIK PROTSESSUAL
HUQUQI.
XO'JALIK PROTSESSUAL HUQUQI.
HAKAMLIK JARAYONI VA MEDIATSIYA

- 163 NORBOYEV JO'RABEK ERKIN O'G'LI**
Fuqarolik sudlarida nizolarni hal qilishda qonuniy vakillik: maqomi, asoslari va tartibi
- 170 XOLIQOV SHOHRUX IKROMALI O'G'LI**
Xorijiy davlatlarda oilaviy mediatsiya institutining qiyosiy huquqiy tahlili

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI.
HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI
OLISH. KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 178 **ABDURAYIMOV SARDORJON QAHRAMON O'G'LI**
Shaxsning aybdorlik masalasini hal qilmasdan
jinoyat ishini tugatish tartibi
- 183 **TILLAYEV DO'STMUHAMMAD NE'MATJON O'G'LI**
Jazo tayinlashning umumiy asoslari: tahlil va taklif
- 190 **DJUMABAYEVA GULNAZA DJANABAYEVNA**
Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligida jinoyatchi
shaxsining umumiy tavsifi
- 195 **МАМАДЖАНОВА САБИНА УЛУГБЕК КИЗИ**
Ответственность за stalking в некоторых
зарубежных странах
- 204 **СУЛТОНОВА ЛОБАР МАМАРАЙИМ КИЗИ**
Институт освобождения несовершеннолетних
от уголовной ответственности или наказания
в англосаксонской правовой семье

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

- 213 **МУСУРМАНОВ ИСКАНДАР УБАЙДУЛЛАЕВИЧ**
Некоторые правовые вопросы применения
блокчейн-технологий в международной торговле
- 226 **АБДУЖАББОРОВА ФАРЗОНА**
Проблемы миграции Европы в современных
условиях

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

- 233 **SHAXRIYOROV HAMIDULLA SHUXRAT O'G'LI**
Korrupsiyaga oid jinoyatlar uchun javobgarlikka
tortish masalalari bo'yicha amaldagi qonunchilik
muammolari
- 241 **ХАМРАЕВА НОДИРА ГАНДЖАБАЙ КИЗИ**
Некоторые аспекты пенализации уголовных
наказаний за коррупционные преступления
юридических лиц

UDC: 070.431(042)(575.1)

OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI TOMONIDAN JAMOATCHILIK NAZORATINI TA'MINLASHDA AYRIM XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI

Jahonov Shohruh Shuhrat o'g'li,
Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti
e-mail: jahonovshohruh@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1119-2250

Annotatsiya. Mazkur maqolada ommaviy axborot vositalari tomonidan jamoatchilik nazoratini ta'minlashda ayrim xorijiy davlatlar tajribasi atroflicha o'rganilib, tahlil qilingan. Fuqarolarning hokimiyat organlari faoliyati ustidan bevosita jamoatchilik nazoratini amalga oshirish shakllari orasida murojaatlar muhim o'rin tutishi va ular jahon tajribasidan ko'rinib turibdiki, fuqarolarning davlat organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlari va mansabdor shaxslarga individual va jamoaviy murojaatlar yuborish huquqini ta'minlaydi. Murojaatni ko'rib chiqishda fuqaro, qoida tariqasida, murojaatda qo'yilgan masalalarning mohiyati bo'yicha yozma javob olishga hamda shikoyat bo'yicha qabul qilingan qaror yoki harakat ustidan, shuningdek harakatsizlik ustidan shikoyat qilish huquqiga ega. Murojaatni ma'muriy yoki sud tartibida ko'rib chiqish munosabati bilan. Fuqarolarning davlat hokimiyati va boshqaruvi organlariga va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlariga murojaatlari, qoida tariqasida, tavsiyalar, arizalar va shikoyatlar shaklida amalga oshiriladi. Fuqarolarning hokimiyat faoliyati ustidan nazoratining asosiy mazmuni aynan ularda yotadi. Shuningdek, bu borada AQSh, Yevropa, Buyuk Britaniya, Rossiya Federatsiyasi tajribalari o'rganilib tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: nazorat, jamoatchilik nazorati, fuqarolik hokimiyati, xalqaro tajriba, ommaviy axborot vositalari.

ОПЫТ НЕКОТОРЫХ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ ОБЩЕСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ СО СТОРОНЫ СМИ

Жахонов Шохрух Шухрат угли,
магистрант Ташкентского государственного
юридического университета

Аннотация. В данной статье исследуется и анализируется опыт некоторых зарубежных стран по обеспечению общественного контроля средствами массовой информации. Среди форм непосредственного общественного контроля за деятельностью органов государственной власти важную роль играют обращения, и мировой опыт показывает, что граждане имеют право на подачу индивидуальных и коллективных обращений в органы государственной власти, органы местного самоуправления и должностным лицам. При рассмотрении обращения гражданин, как правило, имеет право на получение письменного ответа по существу затронутых в обращении вопросов и обжалование принятого по обращению решения или действия, а также бездействия. В связи с административным или судебным рассмотрением жалобы. Обращения граждан в органы государственной власти и органы местного самоуправления, как правило, оформляются в форме рекомендаций, заявлений и жалоб. В них заключается основное содержание контроля граждан за деятельностью правительства. Также был изучен и проанализирован опыт США, Европы, Великобритании и Российской Федерации.

Ключевые слова: надзор, общественный контроль, гражданская власть, международный опыт, СМИ.

EXPERIENCE OF SOME FOREIGN COUNTRIES IN PROVIDING PUBLIC CONTROL BY THE MEDIA

Jakhonov Shokhrukh Shukhrat ugli,
Master's Student at Tashkent State University of Law

Abstract. *This article examines and analyzes the experience of some foreign countries in providing public oversight by the media. Among the forms of direct public control over the activities of citizens' government, appeals play an important role, and international experience shows that citizens have the right to submit individual and collective appeals to public authorities, local authorities and officials. In considering the appeal, the citizen, as a rule, has the right to receive a written response on the merits of the issues raised in the appeal and to appeal against the decision or action taken on the appeal, as well as inaction. In connection with the administrative or judicial review of the appeal. Appeals of citizens to public authorities and local self-government bodies, as a rule, are made in the form of recommendations, applications and complaints. The main content of citizens' control over the activities of the government lies in them. The experience of the United States, Europe, Great Britain and the Russian Federation was also studied and analyzed.*

Keywords: *Supervision, public scrutiny, civil authority, international experience, media.*

Kirish

Jamoatchilik nazoratining maqsadi davlatni qonunning amal qilishini ta'minlashga, o'z vazifalarini mas'uliyatli va malakali bajarishga, ya'ni samarali bo'lishga majburlashdan iborat. Jamoatchilik nazoratini rivojlantirishning jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, zamonaviy sharoitda shaffoflik – hokimiyat organlari faoliyati to'g'risida to'liq, ishonchli, o'z vaqtida va muntazam ma'lumot olish, jamoatchilik nazorati mansabdor shaxslarni mas'uliyatli bo'lishga va natijada malakali bo'lishga majbur qila olmaydi. U faqat huquq va qonunlarning buzilishiga hokimiyat e'tiborini qaratishi mumkin. Ammo agar qonunda buning uchun javobgarlik nazarda tutilmagan bo'lsa, yoki bu davlat organlari va xizmatchilari tomonidan qonunning korrupsiyaga uchraganligi yoki ijro etmaganligi (to'g'ri bajarilmaganligi) natijasida yuzaga kelmasa, jamoatchilik nazorati o'z-o'zidan davlatni majburlashga qodir emas.

Bu borada tadqiqotda qayd etiladiki, kontinental Yevropada fuqarolarning, fuqarolik jamiyati institutlarining davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirishdagi ishtirokini tavsiflovchi alohida qonun mavjud emas. Umuman olganda, Yevropa mamlakatlarida jamoatchilik nazorati fuqarolarning axborot olish va davlat organlari faoliyatini nazorat qilish huquqi bilan belgilanadi. Shuningdek, jamoatchilik nazoratining keng tarqalgan shakllaridan biri xalq tashabbusi hisoblanib, (AQSH, Germaniya, Ispaniya, Shveysariya, Sloveniya, Latviya, Litva Polsha), ayrim mamlakatlarda bu "xalqning qonunchilik tashabbusi" (Shveysariya Konstitusiyasi) yoki "jamoatchilikning huquq ijodkorligi tashabbusi" (Avstriya Respublikasi) deb nomlanadi. Ilmiy tadqiqotlarda huquqni muhofaza qiluvchi organlarning, shuningdek, jazoni ijro etish muassasalarida o'z faoliyatini amalga oshirayotgan huquqni muhofaza qiluvchi organlarning faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish masalalariga alohida e'tibor beriladi.

Fuqarolik jamiyatida aholining davlat organlari bilan o'zaro aloqasida axborot muhim o'rin egallaydi. Ochiq jamiyatda ommaviy axborot vositalari barcha kuchlar tuzilmalarining ochiq-oshkoraligiga, siyosiy jarayonning ochiqligiga hissa qo'shmoqda. Rivojlangan davlatlarda OAVorqali targ'ibot qilishda siyosiy jarayonlarga xizmat qilish – jamoatchilik nazoratini tashkil etishning ta'sirchan usulidir. Buning asosini biz "Inson huquqlari bo'yicha umumjahon deklaratsiyasi", "Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risida"gi Xalqaro pakt, Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish haqidagi Yevropa Konvensiyasi, Yevropa Kengashining "Jurnalistik erkinlik va inson

huquqlari to'g'risida" girezolyutsiyasi, "OAV sohasidagi kelajak siyosati to'g'risida"gi deklaratsiyasi, "OAV va sabr-toqatli bo'lish madaniyatini shakllantirish to'g'risida"gi, "Jinoiy jarayonlarga daxldor axborot manbalarini himoya qilishda jurnalistlarning huquqi to'g'risida"gi tavsiyalarda aniq ko'rishimiz mumkin. Yevropa mamlakatlarida OAV faoliyatining huquqiy asoslarini ta'minlovchi bir qator me'yoriy hujjatlar qabul qilingan. Xususan, Shvesiyadagi 1776-, 1812-, 1949-yillarda "Axborot erkinligi to'g'risida"gi qonunlar, Finlyandiyaning 1951-yildagi "Rasmiy hujjatlarningoshkorligi to'g'risida"gi hamda 1999-yilda qabul qilingan "Hukumat faoliyatining ochiqligi to'g'risida"gi qonunlarida bular o'z aksini topdi. Shuningdek, Buyuk Britaniyaning 2000-yildagi "Axborot erkinligi to'g'risida"gi Qonuni fuqaroning davlat organlari axborot tizimiga kira olishi va uni nazorat qilishda ishtirok etishini belgilab berdi. Natijada hokimiyat organlari ustidan nazoratni kuchaytirishning yangi instituti paydo bo'ldi [1].

Material va metod

Tarixiylik, mantiqiy, analiz va sintez, qiyosiy tahlil, prognozlash kabi usullar hamda tizimli, funksional yondashuvlardan foydalanilgan.

Tadqiqot natijalari

Hokimiyat faoliyatining ochiqligi – jamoatchilik nazorati samaradorligining eng muhim shartidir. Jamoatchilik nazoratining maqsadi – davlatni qonunlar ishini ta'minlashga, o'z vazifalarini mas'uliyatli va malakali bajarishga, ya'ni samarali bo'lishga majburlashdir. Jamoatchilik nazoratini rivojlantirishning jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, zamonaviy sharoitda shaffoflik – hokimiyat organlari faoliyati to'g'risida to'liq, ishonchli, o'z vaqtida va muntazam ma'lumot olish, jamoatchilik nazorati mansabdor shaxslarni mas'uliyatli bo'lishga va natijada malakali bo'lishga majbur qila olmaydi.

Hozirda G'arbiy Yevropa va Shimoliy Amerika mamlakatlarida jamoatchilik nazoratining asosiy mexanizmi sifatida shaffoflik to'liq tatbiq etilmagan. Fuqarolar, avvalgi maqolada tahlil qilinganidek, hokimiyat organlari faoliyati to'g'risida to'liq, ishonchli, o'z vaqtida va muntazam ma'lumot olish uchun hanuzgacha qonunchilik bilan ta'minlanmagan. Darhaqiqat, savol berganingizda: G'arbda qanday ma'lumotlar, jumladan, rasmiy ma'lumotlar jamoatchilik nazorati uchun mavjud, axborotning qaysi qismini jamoatchilikka taqdim etishni kim va qanday hal qiladi?

Ma'lum bo'lishicha, fuqaro, birinchi navbatda, shaxsiy xususiyatga ega bo'lgan ma'lumotlardan foydalanish huquqiga ega. Fuqarolik jamiyati institutlari – ommaviy axborot vositalari, jamoat tashkilotlari, partiyalar va kasaba uyushmalari esa faqat axborot talab qilish huquqiga ega, lekin uni olish shart emas. Qaysi ma'lumot "rasmiy" va qaysi biri "rasmiy" emasligini mansabdor shaxslar aniqlaganligi sababli, zamonaviy axborot asrida ochiqlik qonuniy ta'minlanmagan holda jamoatchilik nazorati samarasizdir.

Hozirgi vaqtda qonunchilik bilan ta'minlanmaganligi sababli haqiqatda ishlamagan shaffoflik, jamoatchilik nazoratining bevosita (tezkor) usulining eng muhim shakli hisoblanadi. Shu bilan birga, bu uning asosiy mexanizmidir. Shu bilan birga, XIX–XX asrlarda muhim rol o'ynagan va hozir ham o'ynagan bevosita ijtimoiy nazoratning boshqa shakllari ham mavjud. Bu shakllarning mazmun-mohiyati fuqarolik fikri erkinligidadir, ularsiz jamoatchilik nazorati rivojlana olmaydi. Shu munosabat bilan taniqli amerikalik siyosatshunos Robert Dal shunday dedi: "Hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan barcha harakatlar to'g'risida ma'lumotga ega bo'lish, uning siyosiy yo'nalishi qanday bo'lishini tushunish uchun so'z erkinligi ham zarur". So'z erkinligi mavjud bo'lmaganda, fuqarolar, jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, "juda tez orada dasturga va hukumat qarorlari ketma-ketligiga ta'sir qilish qobiliyatini yo'qotadi. Jim fuqarolar avtoritar hukmdor uchun ideal sub'ektlar va demokratiya uchun falokatdir. "So'z erkinligi bevosita jamoatchilik nazoratining quyidagi shakllarini o'z ichiga oladi:

jurnalistik tadqiqotlar;

fuqarolarning davlat hokimiyati va mahalliy o'zini o'zi boshqarish organlariga individual yoki jamoaviy murojaatlari;

jamoatchilik fikrini shakllantiradigan va hukmron elitaga ta'sir ko'rsatadigan ilmiy-tadqiqot ishlari va ekspertizalari, publitsistik va badiiy asarlar;

fuqarolarning mahalliy davlat hokimiyati organlari orqali jamiyat ishlarini boshqarishda ishtirok etishi;

qonun loyihalarini va davlat hayotining boshqa muhim masalalarini ommaviy muhokama qilish;

ommaviy qonunchilik tashabbusi;

sudyalar hay'ati;

qonun loyihalari va boshqa shakllarning jamoatchilik ekspertizasi.

Jamoatchilik nazoratining bevosita usulining muhim shakllaridan biri bu jurnalistik surishtiruvdir. So'z erkinligi – so'z va matbuot erkinligi tufayli G'arbiy Yevropa mamlakatlari va AQShda ular keng rivojlangan [2].

Jurnalist tekshiruvining asosiy maqsadi jamiyat, hokimiyat va mansabdor shaxslar e'tiborini inson huquq va erkinliklarining buzilishiga, salbiy ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, madaniy, ekologik va boshqa muhim ijtimoiy va davlat ahamiyatiga ega bo'lgan hodisalarga qaratishdan iborat.

Agar Amerika Qo'shma Shtatlari tajribasiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, XX asr boshlarida shaharlarda, federal qonun chiqaruvchi organlardagi shtatlarda va AQShning eng yuqori davlat institutlarida korrupsiya bo'yicha keskin jurnalistik tekshiruvlar e'tiborni tortadi. Jurnalistlarning tekshiruvlari kuchli harakatga aylandi, uni makrakerlar – "mudrakerlar" deb atashgan. O'z nazoratini amalga oshirgan jurnalistlar jamoasi hech bir tashkilotga birlashmagan. Jurnalistlar alohida harakat qilishdi, har biri o'z xavfi va xavf-xatariga ko'ra. Biroq ularning gazeta va jurnallardagi maqolalari, turli davlat organlaridagi korrupsionerlarni fosh etish, tegishli jamoatchilik fikrini shakllantirish, hokimiyatga katta ta'sir ko'rsatdi. Misol uchun, asosan, XX asr boshlarida saylovlar paytida korrupsiyani fosh qilgan jurnalistlarning foshlari tufayli AQSh Kongressi 1907-yilda mamlakat tarixidagi saylov kompaniyalarini moliyalashtirish tartibi to'g'risidagi birinchi federal qonunni qabul qilishga majbur bo'ldi. Qonun milliy banklar va korporatsiyalarning saylov jarayonida ishtirok etishini taqiqladi [2].

Jurnalistika surishtiruvi asosida shakllangan jamoatchilik fikri 1910-yilda Kongressni deputatlardan saylov kompaniyalarini moliyalashtirish manbalarini oshkor qilishni talab qilishiga olib keldi va 1911-yilda birinchi marta bunday mablag'lar miqdoriga cheklovlar joriy etdi. O'zlarining yuqori samaradorligini ko'rsatgan holda, tergov jurnalistikasi keyinchalik umumiy media amaliyotiga aylandi. XX asrda AQShda asta-sekin tadqiqotchi jurnalistlar hamdo'stligi (IRE) tashkil topdi. U jurnalistik faoliyatning ushbu sohasi xodimlarini birlashtirdi, jamoatchilik tanqidi amaliyotini umumlashtirdi.

G'arbiy Yevropa mamlakatlarida Angliyada jurnalistik tadqiqot ayniqsa, muhim rol o'ynadi. So'z va matbuot erkinligi tufayli ingliz matbuoti XIX–XX asrlarda intildi va hozirgi vaqtda nafaqat mamlakatdagi barcha muhim ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni aks ettirish, balki hokimiyat faoliyatini doimiy nazorat qilish. Shunday qilib, matbuot hokimiyatni pora olishdan ehtiyot bo'lishga, qonunlar ishini ta'minlashga, jamiyatning yuksak siyosiy madaniyatini shakllantirishga hissa qo'shishga majbur qildi [2].

XX asr boshlarida Maks Veber shu munosabat bilan ta'kidlaganidek, ingliz byurokrtiyasining buzilmasligi va ingliz xalqining siyosiy ma'rifatining yuqori darajasi asosan matbuotning faoliyatiga asoslanadi. Matbuot va uning o'quvchilari doirasi ijroiya va qonun chiqaruvchi hokimiyat faoliyatini nazorat qilish uslubi vazirlarga qarshi da'volarda emas, balki jamiyat faoliyati ustidan doimiy nazoratda namoyon bo'lgan yuksak siyosiy yetuklikdan dalolat beradi.

Jurnalist tadqiqotlari XXI asr boshlarida ham o'zining samarali kuchini yo'qotgani yo'q. 2009-yil may oyida jurnalistik tekshiruvlar natijasida parlament vazifalarini bajarish uchun ajratilgan davlat mablag'larini o'z shaxsiy ehtiyojlari uchun ishlatib yuborgan britaniyalik deputatlarning nomaqbul xatti-harakatlari fosh etilganida birgina misol keltirishning o'zi kifoya. Siyosiy janjal avj oldi.

U 2009-yilning 21-iyunida lavozimi umrbod bo'lgan Jamoatchilik palatasi spikeri Maykl Martinni iste'foga chiqishga majbur qildi. Bu janjal siyosiy inqirozga aylanib ketishining oldini oldi. Ayni paytda spikerning iste'foga chiqishi, "Time" gazetasi jurnalisti M. Elliottning fikricha, Buyuk Britaniyaning yaqin tarixida misli ko'rilmagan hodisadir. Oxirgi marta parlament spikeri o'ta og'ir jinoyatlarda

aybdor deb topilib, 300 yil oldin – XVII asr oxirida ketishga majbur bo'lgan. Hokimiyatning itoatkorlik bilan xatoni tan olishi, "Time" sharhlovchisining fikricha, bu kamchiliklardan xoli emasligini aytadi. Bitim shundan iboratki, huquqbuzarlikni rasman tan olish demokratiyani yanada rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. 1980-yillarning oxiri va 1990-yillarning boshlarida Italiyada korrupsiyaga qarshi kurashda jurnalistik tadqiqot muhim rol o'ynadi. Ular, birinchi navbatda, korrupsiyani fuqarolik qoralash uchun jamoatchilik fikrini tayyorladilar. Jurnalist tekshiruvlari prokuratura, politsiya va sudyalarning korrupsiyaga qarshi kurash faoliyatini faollashtirishga xizmat qildi. Ko'p yillar davomida ular huquq-tartibot idoralariga korrupsiyaga qarshi kurashning intensivligini pasaytirishga imkon bermadi.

Huquqni muhofaza qilish tizimi tanazzulga yuz tutishi bilanoq, jurnalistik tekshiruvlar italiyaliklarni ommaviy namoyishlar, piketlar va mafiya va korrupsion siyosatchilarga qarshi kurashni kuchaytirishni talab qiladigan chiqishlarga olib keldi. Italiyadagi jurnalistik tekshiruvlar tufayli "Toza qo'llar" operatsiyasini muvaffaqiyatli amalga oshirish mumkin bo'ldi [5].

Har qanday demokratik davlatning asosiy vazifasi inson va fuqaroning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini ta'minlashdan iborat. Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari har doim ham davlat fuqarolari va turli jamoat tashkilotlari vakili bo'lgan jamiyatning fikr-mulohazalari va nazorati bo'lmaganida o'z vazifalarini vijdonan va samarali bajara olmaydi. Nazorat qilinmagan hokimiyat korrupsiyaga moyil bo'lib, davlat boshqaruvining ratsionallik darajasi va samaradorligi pasayadi. Jamoatchilik nazorati – bu alohida fuqarolar, fuqarolik jamiyati tashkilotlari vakili bo'lgan jamiyatga qarorlarni amalga oshirish va amalga oshirish bosqichida ham, natijalarni baholashda ham hokimiyatni nazorat qilish imkonini beradigan mexanizm. Jamoatchilik nazorati – bu fuqarolar, fuqarolik jamiyati institutlari – ommaviy axborot vositalari, siyosiy partiyalar, jamoat birlashmalari, kasaba uyushmalari tomonidan davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari va mahalliy davlat hokimiyati organlari faoliyatini nazorat qilish va tekshirish, hokimiyatni qonun hujjatlariga rioya etilishini ta'minlashga majburlash maqsadida amalga oshiriladigan turli tadbirlar majmuyidir [1]. Jamoatchilik nazorati jamiyat uchun ham, davlat organlari uchun ham foydalidir. Bu davlatning qonun ijrosi, inson huquq va erkinliklarini hurmat qilish va himoya qilish, demak, umumiy manfaatlar yo'lida samarali faoliyat ko'rsatish borasidagi mas'uliyatini oshiradi. Jamoatchilik nazorati davlat xizmatchilarini son-sanoqsiz vasvasa va vasvasalarga qarshi turishga chaqiruvchi kuch vazifasini bajaradi. Jamoatchilik nazorati bosimi tufayli mansabdor shaxslar o'z harakatlarini tuzatishga majbur. Jamoatchilik nazorati jamiyat va hukumat o'rtasidagi fikr-mulohaza vazifasini o'taydi, fuqarolarga davlat bilan davlatning maqsad va ustuvor yo'nalishlari bo'yicha halol va ochiq muloqot o'tkazishga yordam beradi. Mutaxassislar fikr-mulohazalar yordamida nafaqat eshitish, balki mamlakatda zarur islohotlarni amalga oshirish bo'yicha fuqarolarning talablarini qo'llab-quvvatlash imkoniyatiga ega bo'ldi. Jamoatchilik nazorati davlatni samarali ishlashga rag'batlantirish orqali fuqarolarning ishonchi va qo'llab-quvvatlashini ta'minlaydi. Jamiyat ko'magida vakolatli organ zarur islohotlarni amalga oshirish bo'yicha fuqarolarning konstruktiv takliflarini asos qilib oladi. Amerika Qo'shma Shtatlarida jamoatchilik nazorati uni amalga oshirishning juda keng doirasi bo'lib, u birinchi navbatda davlat hokimiyati organlari faoliyatining shaffofligi, fuqarolik ishtiroki va fuqarolarning birgalikdagi harakatlari tamoyillariga asoslanadi. Hukumatning javobgarligi haqidagi siyosiy g'oya AQSh tarixi davomida amal qiladi. Prezident Avraam Linkoln o'zining 1863-yilda Amerika fuqarolar urushi paytida e'lon qilgan mashhur Gettisburg murojaatini "xalq kuchi, xalq irodasi, xalq uchun" tomonidan boshqariladigan hukumat haqidagi so'zlar bilan yakunladi. Jeyms Madison "Federalist" jurnalida shunday yozadi: "Respublika erkinligi ruhi, shubhasiz, ... nafaqat barcha hokimiyat xalqdan oqib chiqishini, balki u ishonib topshirilganlar ham xalqqa qaram bo'lib qolishi kerakligini ...". Ushbu formula – hokimiyatning xalq oldidagi javobgarligi – AQShning siyosiy an'analarida qabul qilingan. Jamoatchilik nazorati ikki asosiy usulda – fuqarolarning xohish-irodasini bevosita (zudlik bilan) ifodalash va ular nomidan ish yurituvchi fuqarolar tomonidan saylanadigan organlar orqali bilvosita (vakillik) orqali amalga oshiriladi. Shu bilan birga, jamoatchilik nazoratining u yoki bu usullarining ustuvorligi haqida gapirib bo'lmaydi, chunki ular uning maqsad va vazifalarini amalga oshirish uchun

bir xil darajada muhimdir. Jamoatchilik nazoratining to'g'ridan to'g'ri va vakillik usullari turli xil amalga oshirish shakllariga ega [4].

Amerika Qo'shma Shtatlarining asoschilaridan biri va to'rtinchi prezidenti Jeyms Medisonning bu borada mashhur so'zi bor: "Ommaviy ma'lumotsiz va uni olish usullarisiz xalq hokimiyati fojiaga kirishdir" [1]. Dunyoning ko'plab mamlakatlaridagi shunga o'xshash qonunlarga nom bergan, hukumat ishida "shaffoflik" (shaffoflik)ga erishish uchun ishlab chiqilgan va shubhasiz "ochiq hokimiyat" idealiga ishora qiluvchi eng mashhur Amerika qonuni. AQShning Axborot erkinligi to'g'risidagi Federal qonuni dastlab 1966-yilda qabul qilingan. Qonun g'oyasi AQShda 1960-yillardagi "huquqiy inqilob" davrida, sudlar va federal hukumat tomonidan fuqarolik huquqlari doirasi sezilarli darajada kengaytirilganda paydo bo'ldi. Qonun davlat tashkilotlaridan ularning tuzilmalari va funksiyalariga taalluqli materiallar, shuningdek qabul qilingan qarorlar hamda siyosat va rahbarlik yo'nalishlari to'g'risidagi ma'lumotlarni e'lon qilishlari shart edi [2]. Qonunga bir necha bor o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilgan bo'lib, oxirigisi 1996-yilda "Elektron axborot erkinligi to'g'risida"gi qonun bilan kiritilgan. Natijada, u fuqaroligi yoki tug'ilgan mamlakatidan qat'i nazar, har bir shaxs yoki tashkilotga federal hukumat idoralarida bo'lgan hujjatlarni so'rash imkonini beradi. Ushbu organlar 20 ish kunidan kechiktirmay javob berishlari kerak. Elektron ma'lumot erkinligi to'g'risidagi qonun:

– agentliklardan "hujjatlarni so'ralgan har qanday shaklda, agar hujjatni shu shaklda osongina ko'paytirish mumkin bo'lsa, taqdim etishni" talab qiladi;

– hujjatning idoraning avtomatlashtirilgan axborot tizimiga mos kelishiga putur yetkazmasa, idoralardan "elektron shakldagi hujjatning joylashgan joyini aniqlash uchun oqilona harakat qilishlarini" talab qiladi;

– idoralardan 1996-yil 1-noyabrdan keyin tuzilgan barcha hujjatlar va ko'rsatkichlar elektron shaklda bo'lishini ta'minlashni talab qiladi;

– hujjatlar bo'yicha so'rovlarni ko'rib chiqish jarayonida idoralardan ikki tomonlama aloqa o'rnatishni talab qiladi va idoralarga ruxsat beradi;

– qayta ishlashni tezlashtirish uchun so'rov hajmiga cheklovlar qo'yishni talab qiladi;

– "alohida holatlarda" qidiruv vaqtini uzaytirishga imkon beradi, ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1) filiallardan hujjat olish zarurati, 2) ko'p sonli alohida mustaqil hujjatlarni ko'rish va qayta ishlash zarurati, 3) maslahat olish zarurati.

"Maxsus shoshilinch" so'rovchilarga hujjatlarga tezroq kirish imkonini beradi. Agar so'rovchi 1) "shaxsning hayoti yoki jismoniy xavfsizligiga tahdid mavjudligini" yoki; 2) so'rovchi "birinchi navbatda jamoatchilikka dolzarb bo'lgan shoshilinch ma'lumotlarni tarqatish bilan shug'ullanadigan shaxs ekanligini isbotlansa, "maxsus shoshilinch" deb tan olinishi mumkin.

"Hukumatning taklif etayotgan faoliyati" – so'rovga javob berish imkoniyati to'g'risida qaror qabul qilish muddatini 10 kundan 20 kungacha uzaytiradi.

Har bir agentlik har yili AQSh Bosh prokuroriga keng jamoatchilikka ochiq bo'lgan va quyidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olgan hisobotni taqdim etishini talab qiladi:

a) hujjatlar berishni rad etish sababi va soni;

b) rad etish bo'yicha murojaatlar soni; bo'limga hujjatlarni berishni rad etishga ruxsat beruvchi qonunlar ro'yxati;

d) ko'rib chiqilayotgan so'rovlar soni va "ularni ko'rib chiqish uchun zarur bo'lgan o'rtacha kunlar soni";

e) idoraga kelib tushgan so'rovlar soni va ko'rib chiqilgan so'rovlar soni;

f) har xil turdagi so'rovlarni ko'rib chiqish uchun sarflangan o'rtacha kunlar soni;

g) so'rovlarni ko'rib chiqishda to'liq band bo'lgan xodimlar soni.

AQSH Bosh prokuroridan umumjamoaviy hisobotning elektron versiyasini yagona umumiy ma'lumotlar bazasiga joylashtirish va hisobotni Kongressning tegishli qo'mitalariga yuborishni talab qiladi. AQSh Bosh prokuroridan olingan hisobotlar asosida "hisobdorlik va amaliyotga oid ko'rsatmalar" ishlab chiqishni talab qiladi [2]. Qonun ma'lumotlardan foydalanishni istisno qilish uchun to'qqizta toifani belgilaydi. Bular milliy xavfsizlik, tashkilotning ichki qoidalari, boshqa qonunlar

bilan kirishdan himoyalangan ma'lumotlar, biznes ma'lumotlari, davlat ish daftarlari, shaxsiy hayot ma'lumotlari, huquqni muhofaza qilish organlari hisobotlari, moliya institutlari va neft quduqlari haqidagi ma'lumotlar. 1996-yilgi "Elektron axborot erkinligi to'g'risida"gi Qonunga kiritilgan o'zgartirishlar hokimiyatdan "elektron o'qish zallari" tashkil etishni talab qildi va so'ralgan umumiy hujjatlar bilan bir qatorda nashr qilinadigan ma'lumotlarni elektron ko'rishda taqdim etdi. Shu bilan birga, AQShda davlat organlari faoliyati to'g'risida to'liq, ishonchli, muntazam va o'z vaqtida ma'lumot olish uchun huquqiy ta'minot haligacha mavjud emas [5].

AQSh Konstitutsiyasida davlat organlarining javobgarligi bilan bevosita bog'liq bo'lgan bir qator qoidalar mavjud. Kongressning har bir palatasi yig'ilishlar jurnalini yuritishi, prezident tomonidan "Ittifoq holati" to'g'risidagi ma'lumotlarni, davlatning xarajatlari va daromadlari to'g'risidagi ma'lumotlarni, jinoiy huquqbuzarlikda ayblanayotgan shaxsning huquqlarini e'lon qilishi. Bu normalarning barchasi mansabdor shaxslarning javobgarligini amalga oshiradi. Mas'uliyatning ushbu konstitutsiyaviy kafolatlariga qo'shimcha ravishda, nomzodlarning saylovni ko'rib chiqish uchun hujjatlarni taqdim etish majburiyati, saylovoldi tashviqotini moliyalashtirish to'g'risidagi ma'lumotlarni oshkor qilish, qonunchilik yig'ilishlarining ochiqligi kabi masalalarni tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar qonun bilan bevosita bog'liqdir. Shu munosabat bilan Amerikaning bir qator qonunlari fuqarolarning mansabdor shaxslarning xatti-harakatlari va qarorlarini kuzatish, ularni tushunish va baho berish huquqini kafolatlaydi. Rasmiy ma'lumotlardan foydalanish fuqarolarga jamiyatda faol ishtirok etish va hokimiyatning xatti-harakatlariga qarshi chiqish imkonini beradi, ikkinchi tomondan, ma'lumotlarni oshkor qilish majburiyati mansabdor shaxslarni suiiste'mol qilishdan saqlaydi va ularning jamiyat oldidagi mas'uliyatini eslatadi [5].

Yevropa mamlakatlaridagi jamoatchilik nazoratiga to'xtaladigan bo'lsak, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida jamoatchilik nazoratining asosan 4 ta asosiy turi bor:

1) fuqarolik ma'lumotlari va so'rovlari bilan ishlash; berilgan (jamoat so'rovlari ma'lumotlari bilan ishlash; fikrlar, ariza va takliflar bilan ishlash; fuqarolik birlashmalari va taqdim etilgan fuqarolarning shikoyatlarini o'rganish);

2) xalq konsullari tinglovlari (barcha ishtirokida ochiq eshituvlar) manfaatdor tomonlar; yopiq sud majlislari jamoatchilik vakillari ishtirokida; yozma maslahatlar (elektron fokus-guruhlar);

3) maslahat forumlari (seminarlar; konferentsiyalar; fuqarolik sudyalari);

4) ijtimoiy tarmoqlar orqali interaktiv muloqot (mavjud ijtimoiy tarmoqlarda; maxsus rasman yaratilgan ijtimoiy platformalar).

Rossiya Federatsiyasida "Jamoatchilik asoslari to'g'risida"gi Federal qonunning 4-bobida "Elektron jamoatchilik nazorati resurs markazi" avtomatlashtirilgan tizimning roli tayinlangan. Bu qonunda tashkilotlar uchun axborot tizimi elektron jamoatchilik nazorati, elektron demokratiya texnologiyasi Rossiya Federatsiyasida mo'ljallanganligi va oshkoralik va ochiqlikni ta'minlash; jamoatchilik nazorati va uning natijalarini hisobga olish; axborot texnologiyalarining o'zaro ta'siri: jamoatchilik nazorati subyektlarining davlat organlari va hokimiyat va mahalliy hokimiyat organlarining o'zaro munosabatiga bag'ishlangan [6].

Xulosalar

Ommaviy axborot vositalari (ommaviy axborot vositalari) ilmiy tadqiqot va amaliy huquqiy tahlil obyekti sifatida keyingi yillarda davlatning joriy islohotlarining asosiy muammolari bo'yicha ixtisoslashtirilgan jamoatchilik va ekspert muhokamalarida tez-tez uchramaydi. Biroq bu 2017-yil 26-, 27-aprel kunlari "Ijtimoiy nazorat korrupsiyaga qarshi kurashning asosiy omili sifatida" mavzusida bo'lib o'tgan Korrupsiyaga qarshi kurash bo'yicha oltinchi Yevroosiyo forumida o'z ifodasini topdi.

Rossiya Federatsiyasida davlat hokimiyati organlari uzoq vaqt davomida nafaqat bugungi kunda bo'lgani kabi, o'zlarining mavzulari bo'yicha matbuot xabarlarini kuzatish huquqiga ega edilar, balki Rossiya Federatsiyasi Prezidentining 1996-yil 6-iyundagi 810-sonli Farmoniga binoan, "Davlat xizmatlari tizimida intizomni mustahkamlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorga muvofiq, qonun hujjatlariga rioya etilishi yuzasidan hokimiyat organlarida ijro intizomi ustidan ommaviy axborot vositalari tomonidan bevosita ijtimoiy nazorat o'rnatish imkoniyati ta'minlandi va huquqbuzarliklar

aniqlangan taqdirda, mutasaddilarga tegishli majburiyatlar yuklandi. Bunday xabarlariga zudlik bilan javob berish bugungi kunda, afsuski, ommaviy axborot vositalari na jamoatchilik oldida, na hokimiyat oldida bunday yuqori ishonchga ega emas, shuning uchun davlat organlarining bu majburiyati Rossiya qonunchiligidan chiqarib tashlandi [7]. Ayni paytda hokimiyat organlari o'z vakolatlarini amalga oshirish uchun o'z tashabbusi bilan ommaviy axborot vositalaridan korrupsiyaga oid huquqbuzarliklar haqida ma'lumot olishda davom etmoqda.

Bu dalil oddiy va ishonchli dalillar bilan quvvatlanadi. Birinchidan, rus konstitutsiyaviyligi San'atda mafkuraviy va siyosiy plyuralizm bilan chambarchas bog'liq. Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyasining 13-moddasi konstitutsiyaviy tuzumning asoslari bo'limida. Bu post sovet konstitutsiyaviy doktrinasiga xos xususiyatdir. "Kommunistik partiyaning yetakchi va yetakchi roli bilan" oldingi sovet tajribasiga qarama-qarshilik asosida qurilgan, ichki voqelikda jamiyatning partiyaviy (tashkiliy) va mafkuraviy (axborot) infratuzilmasini buzish qiyin. Shu sababli, birlashmalar erkinligi (Rossiya Federatsiyasi Konstitutsiyasining 30-moddasi) va matbuot erkinligi (29-modda)da namoyon bo'lgan siyosiy va mafkuraviy plyuralizmning amaliy ifodasi Rossiya konstitutsiyaviy ta'limotida xuddi shunday chambarchas bog'liqdir. Ikkinchidan, amaldagi qonunchilikda ommaviy axborot vositalari ham siyosiy partiyalar, jamoat va diniy birlashmalar bilan bir xil tashkiliy xususiyatga ega institutlar sifatida qabul qilinayotgani haqida ko'plab belgilar mavjud. Masalan, ushbu barcha subyektlarga, shu jumladan ommaviy axborot vositalariga nisbatan javobgarlikka tortish tartiblari Ch. Rossiya Federatsiyasi Ma'muriy protsessual kodeksining 27-moddasi, bu ularning huquqiy tabiatining birligini ko'rsatadi [8].

Yuqoridagi mamlakatlar tajribasini tahlil qilish asosida huquq-tartibot idoralari faoliyati ustidan ularning inson huquqlari va erkinliklariga rioya etilishi nuqtayi nazaridan samarali jamoatchilik nazoratini o'rnatish zarur degan xulosaga kelindi.

REFERENCES

1. Mamatov G.S. Axborotlashgan jamiyatda jamoatchilik nazorati va davlat axborot siyosatining uyg'unligi (O'zbekiston Respublikasi misolida) [Harmony of public control and state information policy in an informed society (on the example of the Republic of Uzbekistan)]. Diss.
2. Parkhomenko A.N. Obshestvenniy kontrol v Soyedinennix Shtatah Ameriki [Public control in the United States of America]. Molodoy ucheniy. 2016. № 20 (124). S. 622–625. Available at: <https://moluch.ru/archive/124/34196/> (accessed 27.03.2022).
3. Available at: http://iht.uz/download/slides/2kurs/worldhistory/014_jahon%20tarixi_2%20kurs_1991%20%E2%80%93%202017-YILLARDA%20ITALIY/.
4. Obshestvenniy kontrol v Soyedinennix Shtatah Ameriki Nauchnaya statya iz jurnala "Molodoy ucheniy" (rubrika "Sotsiologiya") [Public control in the United States of America Scientific article from the journal "Young Scientist" (heading "Sociology").]
5. Arinin A.N. Mirovoy opit obshestvennogo kontrolya nad deyatelnostyu vlasti: uroki dlya Rossii [World experience of public control over the activities of power: lessons for Russia]. Informatsionno-analiticheskiy jurnal «Politicheskoye obrazovaniye». URL: <http://www.lawinrussia.ru/mirovoi-opyt-obshchestvennogo-kontrolya-nad-deyatelnostyu-vlasti-uroki-dlya-rossii-0/>.
6. Goncharov V.V. Pravovoye regulirovaniye instituta obshestvennogo kontrolya: mejdunarodniy i zarubejniy opit [Legal regulation of the institution of public control: international and foreign experience].
7. Available at: <https://schollufsin.ru/uz/section/organy-gosudarstvennoi-vlasti-rossiiskoi-federacii-prezentaciya-sistema/>
8. Sovet Yevropi: dokumenti po problemam sredstv massovoy informatsii. 3-ye izd. SPb, 2002. [Council of Europe: papers on media issues.]

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

MAXSUS SON

Mas'ul muharrir: D. Xudoynazarov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, K. Abduvaliyeva,
F. Muhammadiyeva, Y. Yarmolik

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov
Tahririyat manzili:
100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.
Faks: (0371) 233-37-48.

Web-sayt: www.tsul.uz
E-mail: lawjournal@tsul.uz
E-mail: tn.tdyu@mail.ru
Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 20.06.2022-yilda tipografiyaga topshirildi.
Qog'oz bichimi: A4. Shartli 15,24 b.t. Adadi: 100.